

ÉLETFORDULÓKHOZ KAPCSOLÓDÓ HAGYOMÁNYOK

Emlékező és emlékeztető faluzásom végéhez érkeztem. Egykori gyülekezeti naplóm és az anyakönyv segítségével, házról-házra járva, számba vettem az egy fedél alatt lakó, idős és fiatal családokat, többnyire négy nemzedéken át, a dédunokáig.

Befejezésül azokat az „unalmasnak tűnő” *demográfiai adatokat* (születés, keresztelés, esketés, halálozás) szeretném feloldani, melyek a falu életét két korszakra osztják:

Az I. korszakban a kereszteleseket, 1923–1959, az esketéseket és a halálozásokat 1930–1959 között tudjuk nyomon követni. Az 1923, illetve az 1930 előtti adatokat tartalmazó anyakönyvi kötetet, a szocialista hatalom elkobozta, mert 1896 előtti adatokat tartalmazott.

Pipe I. korszakát, a klasszikus „endogámia” jellemzi. A falut 98%-ban unitárius, magyar földművesek lakták. Az összképet 1 református, 1 katolikus-magyar, 2 román férfi, 5 katolikus magyar asszony, 3 magyar adventista és a belsőemberek családjai tarkították

Pipe az I. korszakban hagyományos, zárt faluközösség volt. Az egyén életét a közösség iratlan törvénye szabályozta, ami vallás-erkölcsi, gazdasági életét egyaránt irányította. A közösségen belül, az egyén nemét, korát megillető csoportokba tagolódtott. A kis gyermek 7 éves koráig a szülők gondos felügyelete alatt volt, valamint a vele egykorú társai játékosközösségében. Hetedik éve betöltésével, iskolás korba került, nevelőinek – tanítójának, lelkészének – döntő befolyása alatt. Iskolás korát 14 évesen a konfirmációval fejezte be. Az áldozócsütörtöki búzahatárkerülés alkalmával az ifjúság csoportjába került. Ez a csoport, a falu társadalmában, „autonómiát” élvezett. Élén a

„legénybíró” állott, aki a fegyelemre vigyázott. Az ifjúságot a felnőttekkel szemben képviselte. A táncok idejét és rendjét, a fonóba, vizitába járás szabályait, a karácsonyi kántálás sorrendjét felnőtt és belsőemberi befolyás nélkül az ifjúság maga határozta meg. Arra már utaltam hogy a nyári, éjszakai, gyümölcsöskerti csínytevésekben sem akadályozta senki sem meg őket. A boldog ifjúkornak a házaselet vetett véget, amiről később ejtek szót.

A falu vallás-erkölcsi életében a templomi ülésrendet is a közösség törvénye szabta meg. Az egyén csak nemét, korát, családját megillető padba ülhetett.

A közösség, az egyén gazdasági életére is hatást gyakorolt. A gazdasági életet a „falugyűlés” irányította. Évről-évre meghatározta a „hármashatár” vetésforgóját, melyik részen mit lehet termelni, az „ugar” illetve a „nyomás” hasznosítását (juhkosarazás, marhalegeltetés). A szőlőművelést is befolyásolta. A lágy-szemi kapálás után a szőlőbejárás, a szüret idejét a falugyűlés határozta meg.

SZÜLETÉSRE, KERESZTELÉSRE VONATKOZÓ FELJEGYZÉSEK

A faluközösség fennmaradását az azt alkotó családok, gyermekvállalással biztosították. *Az I. korszakban* a születések száma:

Év	Fiú	Leány	Összesen
1923–1929	42	42	84
1930–1939	72	47	119
1940–1949	31	40	71
1950–1959	51	30	81
Összesen	196	159	355

Az anyakönyv számokkal igazolja azt a nagy megrázkódást, ami a háborús években érte a faluközösséget. A születések száma, az előbbi évtizedek 12,1 átlagáról 1941–1945 között 5-re csökkent. Ez a bécsi döntésnek és a Besztercére való

menekülésnek tudható be, amit faluzásom során már többször érintettem.

Az elmenekültek többsége hazatért. Folytatta félbehagyott munkáját: törte az ugart, vetette a magot, nevelte gyermekeit. Házasította fiát, férjhez adta leányát. Az anyakönyv, a születések számának fellendüléséről beszél. Az évtized végére, 1946–1949-re az évi átlag a háborús évek kétszeresére, 10-re emelkedett.

A keresztelési anyakönyv, a születés-keresztelés idejét is tudatja. Az összevont kimutatás szerint az I. korszakban:

	Legtöbb		Legkevesebb	
születés	decemberben	47	májusban	20
keresztelés	decemberben	66	júliusban	15

A születések idejéhez nem fűzök kommentárt. A keresztelésnél, a decemberi többséggel kapcsolatban, mint tényt megjegyzem hogy, a Pipétől nem messze fekvő Ravában kialakult szokás szerint, ha a keresztelés év közben elmaradt, igyekeztek azt decemberben megtartani: a gyermek, kereszteletlenül az új évbe nem mehetett át. Ezt a szokást vehették át a pipeiek is.

Érdemesnek tartom felfigyelni a két esemény közötti időre is. *A születést, mennyi idő múlva követte a keresztelés?* Erről az első korszakban, a következő kimutatás beszél:

	Összesen	6 héten belül	6 hét után
1923–1929	84	73	11
1930–1939	119	75	44
1940–1949	71	31	40
1950–1959	81	13	68
Összesen	355	192	163

Az 1923–1939 évi számok arról beszélnek, hogy azokban az években a pipei unitáriusok tudatában, élt még a félelmetes ősi hiedelem mely szerint, közvetlenül születés után a gyermek a gonosz hatalma alatt áll és ettől csak a keresztelés menti meg. Ezért kell minél hamarabb megkeresztelni. A keresztelés fő kel-

léke a víz. A vízbemártás, minden népnél, gonoszűző és tisztító hatású. Ennek az ősi, tisztító eljárásnak az átvétele a keresztelés is.³⁹

Tapasztalom szerint a jelzett időben a pipeiek előtt nem a szertartás, hanem maga a keresztelés ténye volt a fontos, amikor a gyermek fejét rituálisan vízzel öntik le. Állításomat, a következőkben igazolom: pipei szolgálatom (1947–1956) első éveiben az volt szokásban, hogy az édesapa vasárnap délelőtt, harangozás alatt jött bejelenteni a keresztelést. A szertartásnál sem ő, sem az édesanya nem volt jelen. A keresztszülők hozták fel a gyermeket a templomba. Hosszas meggyőzés után tudtam híveimmel megértetni, hogy a keresztelésre, komolyan szoktam felkészülni. Kértem őket, legalább két-három nappal korábban jelentsék be szándékukat, és a szertartásra mindkét szülő jöjjön el, mert az agendám nekik szól, a gyermek nem érti meg.

Egyházunk hitfelfogása szerint a kereszteleetlenül elhalt gyermek nem kárhozik el, de a pipei unitáriusok az 1920–30-as években még nem így hitték. Az alábbiak igazolják:

– A beteg gyermeket hétköznapi is felküldték a keresztyántól a papi lakra megkeresztelni, nehogy anélkül haljon meg.

– A lelkész távollétében vagy az állás üresedése alatt a beteg gyermeket a kántor keresztelte meg.

– A halni látszó újszülöttet a keresztvíz menti meg az el-kárhozástól. Az anyakönyv több esetben tudósít arról, hogy az ilyen gyermeket a bábasszony önti le vízzel.

– A halva született gyermeket és a kereszteleetlenül elhaltat is a születés dátumával, név szerint anyakönyvelték.

Idővel a hiedelem kezdett elhalványulni. Az 1930-as évek második felében a kereszteleetlenül elhalt gyermeket már lelkészi szolgálattal temették el. Később a születés és a keresztelés közötti időtávolság is nőtt. Hetek, hónapok, még évek is elteltek a két esemény között.

³⁹ SZENDREY Zs. – SZENDREY Á. 1943, 139., 140., 141.

Az I. korszakban 355 gyermek született, a következő családokban:

Családnév	Családok száma	Családnév	Családok száma
A) Törzsökös család		B) Beszármazott, több generációs	
1. Bálint	24	1. Pázsint	11
2. Gergely	22	2. Burus	2
3. Orbán	14	3. Demeter	1
4. Rüszt	10	4. Fazakas	1
5. Simó	9	4 név	15
6. Ferencz	2		
7. Szász	1		
7 név	82		
C) Beszármazott, egy generációs		D) Lelkészek	
1. Medrea	1	Sebe	1
2. Pálfi	1	Kozma	2
3. Domokos	1	Adorjáni	1
4. Datu	1		
4 név	4	3 név	4
E) Jövevények			
1. Fülöp	1		
2. Lukács	1		
3. Rafi	1		
egyéb név	3		

Összesítve	Családnevek száma	Családok száma
A) Törzsökös család	7	82
B) Beszármazott, több generációs	4	15
C) Beszármazott, egy generációs	4	4
D) Lelkészek	3	4
E) Jövevények	3	3
Összesen	21	108

A családon belüli gyermekszaporulat, a következő:

Családok száma	Gyermekek száma / család
26	1–2
62	3–5
18	6–8
2	0

A családok életképessége az édesanyának köszönhető. Az anyakönyv ismertet olyan édesanyát, aki első gyermekét 16, a nyolcadikat 43 éves korában szülte.

Az I. korszakban született 196 pipei fiút 31, a 159 leányt 30 névre keresztelték, a következő táblázat szerint:

Fiúk			
1. Albert	3	10. Endre	2
2. András	7	11. Ferenc	4
3. Ádám	1	12. Gábor	1
4. Ágoston	2	13. György	10
5. Áron	6	14. Gyula	4
6. Árpád	8	15. Imre	1
7. Béla	2	16. István	25
8. Dezső	3	17. Jakab	2
9. Domokos	6	18. János	23
19. József	6	26. Miklós	2
20. Károly	4	27. Mózes	7
21. Lajos	22	28. Ödön	6
22. László	2	29. Pál	3
23. Levente	1	30. Péter	2
24. Márton	1	31. Sándor	15
25. Mihály	15		
Összesen			196

Lányok			
1. Amáli	9	16. Irma	11
2. Ágnes	1	17. Jolán	7
3. Ella	1	18. Judit	2
4. Elvira	1	19. Juliska	23
5. Emma	5	20. Katalin	1
6. Erzsébet	8	21. Klára-Zsuzsánna	1
7. Erzsébet-Margit	1	22. Mária	2
8. Éva	2	23. Mária-Gyöngyi	1
9. Gizella	6	24. Olga	2
10. Gheorgheta	1	25. Piroska	2
11. Ibolya	2	26. Róza	14
12. Ida	8	27. Rákel	3
13. Ilona	16	28. Sára	8
14. Irén	10	29. Vilma	3
15. Margit	7	30. Etelka-Júlia	1
Összesen			159

A névadás szokása

Az elsőszülött fiút az édesapa, a másodikat az apai nagypapa nevére keresztelték. Ha ők egy névre hallgattak, akkor a második fiú az anyai nagypapa nevét kapta. Az első leányt az édesanya, a másodikat az anyai nagymama nevére keresztelték. Ha mindketten egy nevet viseltek, akkor az apai nagymama nevére keresztelték. A család többi gyermeke a nevét a rokonságból örökölte.

Volt olyan név, melyre a rokonság köréből több gyermeket kereszteltek: A Bálint Dombi hat testvér közül ötön kereszteltek Amálit. Burus András három leánytestvére keresztelt egy-egy Andrást. Gergely Pali Mózes a leányát a húga nevére keresztelte. Vannak rokonsághoz kötődő nevek is. A Lajos a Bálint-

ok kedveltje, Ödönt csak a Simó-k és a Rüszt-ök kereszteltek, György inkább a Pázsint-ok között van.

A zárt faluközösség fontosnak tartotta a nevek fennmaradását. A gyermek meghalt, de a neve tovább élt, a következő testvért az ő nevére keresztelték. Leánykáját az édesapa elhalt húga nevére keresztelte. Az egyik édesanya nem tudta nevét leánykájára örökíteni. A név a rokonságban maradt: bátyja a leánykáját Sárának keresztelte.

Az anyakönyvben ellenkező példát is találunk. Az elhalt gyermek nevét a családban nem ismételték meg, „nehogy a halott elvigye az élőt”. A név mégis fennmaradt. Gergely Mihályék elhalt Piroskájuk nevét a keresztszülők saját leánykájukban örökítették tovább.

Az *anyakönyv adatai* a gyermek származását illetően a *faluközösség erkölcsi színvonalára* is utalnak. Az I. korszak 355 gyermeke közül csak 15 volt törvénytelen származású. Azok közül is 8 esetben a szülők törvényesítették viszonyukat. Így a hagyományos falu erkölcsi színvonala pozitív.

A keresztelés főszereplője a *keresztszülő*. Az édesapa kéri fel őt, hogy gyermekét keresztvíz alá tartsa. Ezáltal a család rokona lesz, akárcsak a sógor. Részt vesz a család belső életében, örömeiben, bánatában. Pipén az I. korszak első évtizedében, 1923–1929 között, a gyermekek 83%-ához egy keresztszülőpárt hívtak, mindig házastársakat. A családban minden gyermeknek külön-külön keresztszülője volt. Egy házaspárnak több keresztgyermeke is volt. A komák az édesapa baráti köréből kerültek ki. Legénykori „jó cimborák” rendszerint „egybéliek”. A jelzett időben, rokonság vagy anyai barátnői kör nem érvényesült. Ez a tendencia, ha csökkenő mértékben is, de 1959-ig tartott. Időközben a keresztszülők köre kezdett tágulni. Előbb két házaspárra, majd többre terjedt. Az apai baráti kör veszít kizárólagosságából, de azért többségben marad a II. korszakban is. Az édesanya barátnői is szóhoz jutnak. A keresztszülők között megjelennek a rokonok is. Az édesapa, édesanya testvérei tartják keresztvíz alá a gyermeket. A szomszédok is érvényesülnek. Az első korszak végén volt már olyan gyermek, akinek keresztszülői körébe hét házaspár és két hajadon tartozott.

Pipén szokás volt, hogy a házaspárok egymásnak kölcsönösen kereszteltek. Kivételt csak a gyermektelen Zongor házaspár képezett. 1923–1940 között 23 gyermeket kereszteltek. A pipei családok, a keresztszülőket nem csak a maguk köréből választották, hanem a belső embereiket is megtisztelték komasággal. Ismertem családot, ahol gyermek és unoka révén, három, egymást követő lelkészi házaspárt hívtak meg komának. Nekünk nyolc kománk volt. Két családot mi hívtunk lányaink mellé, hat újszülöttet feleségem tartott keresztvíz alá. A bizalommal sohasem éltek vissza. Engem tiszteletes komámuramnak, feleségemet tiszteletes komámasszonynak szólították.

A keresztelési szertartást mindig a hivatalban levő lelkész végezte. Az anyakönyv a következőket örökíti meg: id. Sebe Ferenc: 1923–1930 (1915 óta szolgált Pipén), Kozma Béla: 1930–1947, Adorjáni Károly: 1947–1956, Foris Géza: 1957–1993, Léta Áron: 1993–1995, Sándor Szilárd: 1995–1997. 1998-ban új anyakönyvet nyitottak. Amint már jeleztem, a lelkész távollétében a kántor keresztelt. Így Jobbágy Sándor és Major Vencel. A lelkészi család gyermekét az esperes vagy valamelyik barát-kolléga keresztelte. A mi időnkben a szertartásvégzők között az unitárius klérus minden fokozata képviselve volt. Rajtam kívül Miklós István esperes, dr. Simén Dániel egyházi főjegyző és a főtisztelendő dr. Kiss Elek püspök úr.

Az anyakönyv *a bábák nevét is feljegyzi*. Szerepüket már érintettem. 1923–1945 között mint „paraszt bába” Csöbiné, azaz Gergely Jánosné működött. A legtöbb csecsemőhalál az ő bábáskodása idején történt. 1945–1952 között Nádasról képzett bábák: Pavelné, Dumitru Emília jártak fel Pipére a szülést irányítani. Ezekben az években a csecsemőhalál csökkent. 1952-ben Nádason szülőotthon létesült, ahol a pipei édesanyák is világra hozhatták gyermekeiket. Ezután, az I. korszakban csak egy csecsemő halt meg. Az anyakönyv utolsó rovatába „*m.h.*” *jelöléssel a csecsemőhalált jegyezték be*. A „Halálozás” fejezetében szólok erről.

Pipei szolgálatomhoz tartozott a szásznádasi filia és a szászmagyarósi szórvány gondozása is. Házalásom rájuk nem

terjedt ki. Az anyakönyv adataikat közli, így róluk is szót kell ejtenem.

Pipe közigazgatási központja, Nádas volt. A kis lélekszámú Pipe endogám jellegű, a nagy népességű Nádas nemzetiségileg, felekezetiileg exogám település volt. Az I. korszak első évtizedében a 952 szász és a 427 román lakos egy-egy felekezeti közösségbe tartozott. A 127 magyar három felekezetre oszlott: 48 unitárius, 37 református és 42 katolikus.⁴⁰ A maroknyi magyarság, társadalmilag is megoszlott: földbirtokos, iparos, földműves, napszámos egyaránt került ki soraikból.

Az unitáriusok többsége pipei eredetű. A többi magyarok elei, a környező falvakból jöttek a módos szász gazdákhöz szolgálni. Szorgalmas munkájukkal házastelket, földet szereztek, Nádasra telepedtek.

Nádas déli szomszédságában levő Százmagyaróson egyetlen egy unitárius család élt. A szászok elhagyott házába és birtokára telepítették Vámosudvarhelyről a nyolc tagú Magyarai családot.

A filia és a szórvány adatait összevonva közlöm. Az I. korszakban náluk 20 fiút és 21 leányt, összesen 41 gyermeket kereszteltek, amiből a születés utáni hat hétben, 38-at. Ebben a tekintetben az arány 95%-os, jobb, mint az anyaegyházközségé.

A filiában és a szórványban, az I. korszakban a következő családok vállaltak gyermeket:

- Bálint, Simó: két-két család,
- Domokos, Gergely, Orbán, Magyarai, Bokor, Fülöp, Linka, Máté, Pázsint, Tót: egy-egy család. Összesen 14 család

A 20 fiút 15 féle névre keresztelték: János: 3, Károly: 2, Mihály: 2, Sándor: 2, András, Áron, Árpád, Dénes, Endre, Ernő, Ferenc, István, Jenő, József, Sámuel: 1–1 gyermek neve.

A 21 leány 16 féle nevet kapott: Juliska, Katalin, Ilona, Irén, Mária: 2–2, *Anna*, Jolán, Klára, Elvira, Emma, Erzsébet, Gizella, Ibolya, *Lujza*, Margit, Olga: 1–1 gyermek neve lett. Az aláhúzottak kivételével a pipei névanyagban mindegyik megtalálható.

A filia és a szórványbeli gyermekszaporulat elmarad a pipei családok megett. Többségüknél, hat családban egy-egy gyermek

⁴⁰ VARGA E. Á. 1988, 416.

született. Három család 2–4 gyermeket, öt család öt gyermeket vállalt. A születések száma ennél magasabbra nem emelkedett.

A nádasiak a keresztszülők számában is eltértek a pipei szokástól. Két vagy több házaspárt hívtak meg komának. Mindig a pipei lelkész keresztelt a családi háznál vagy az istentisztelet színhelyén. Nádason az istentisztelet szintén egy magánháznál volt. Legtöbbször Jakab Samu földbirtokos országút melletti kúriájában gyűltünk össze.

A bába szerepét a Pipéről már ismert képzett asszonyok töltötték be.

Visszatérve az anyaegyházközséghez, *Pipe, az I. korszak végére, virágzó falu lett. Az utolsó évtized második felében, 1956-ban, 368-an lakták a falut.*⁴¹ A gyermekek létszáma anynyira megnőtt hogy az I–IV. osztályos iskolával két férfi tanerő foglalkozott. A tantestület óvónővel bővült, kiből később tiszteletesasszony lett. Az iskoláskor előtti gyermekek magas létszáma szükségessé tette az óvoda létesítését.

A falu terjedelmében is megnőtt. A „Csillaghegy” és a Nádásra vezető út közötti sík területre a fiatal házásoknak házastelket mértek ki, ahova kényelmes lakásokat építettek. *Az anyakönyv adataiból kiolvasható, hogy ezt a szépen gyarapodó, hagyományokra támaszkodó faluközösséget robbantotta szét az 1960-as évek elején az erőszakkal végrehajtott kollektivizálás.* A fiatal házások és a házasulandó ifjak többsége elhagyta a falut. Gyermekeket vállaló házaspár kevés maradt otthon, és a szaporulat azoknál is csökkent.

A II. korszak beköszöntése a Pipén maradt öregeknél és az elvándorolt fiataloknál egyaránt életformaváltást eredményezett. Az öreg házaspár támasz nélkül, magára maradt. A saját birtokát szabad akarata szerint művelő gazdából normát verejtékező mezőgazdasági dolgozó lett. Számára a munka már nem örömet, hanem keserves robotot jelentett. Az elvándorolt fiatal házaspár családi, rokonsági háttér nélkül maradt.

⁴¹ VARGA E. Á. 1988, 417.

A falu lélekszáma, a II. korszakban évről-évre apadt. A 368 lakosból 1992-re 105-ön maradtak.⁴² A keresztelési anyakönyv ebben az időben Pipéről siralmas képet mutat. Az első évtizedben az egykori faluközösség egyre jobban hanyatló napja még visszamosolygott. 1960–1969 között még 47 gyermeket kereszteltek. Azután évről-évre mind kevesebbet, az utolsó évtizedben csak 7-et. *A jelzett időben Pipén,* 41 fiú és 33 leány, összesen 74 gyermek született. A születés és keresztelés közötti hagyományos hat hét kitágult, a hagyományos időpont az utolsó évtizedre 2,4%-ra csökkent.

A 108 családból 40 maradt a faluban. A csoportokon belül is változott a családok száma:

A) A „törzsökös család” csoportból,
– a Ferenc és a Szász családok kihaltak
– a többieknél: Bálint: 7, Orbán: 5, Rüszt: 4, Simó: 5 család maradt.

B) A „beszármazott, több generációs” csoportban, a Pázsintok 5-re apadtak, a Burusokból csak az öreg édesapa és a fiatal Sándor családja maradt. A Demeter kihalt, a Fazakas eltávozott.

C) A „beszármazott, egy generációs” családok kicserélődtek: A régiek elköltöztek. Helyüket Hegedüs, Cloos, Gábor családok foglalták el.

D) A lelkészek csoportjában, Foris Géza lelkészt Léta Áron, majd Sándor Szilárd családjai követték.

E) A „jövevények” csoport családjai kimaradtak.

A családok gyermekszaporulata csökkent. Amíg az I. korszakban az 1–2 gyermekes családok kisebbségben voltak, addig a II.-ban ezek lettek többségben. 31 család vállalt 1–2 gyermeket, 9 családban született 3–4 gyermek.

A 41 fiút, 24 névre keresztelték:

– Albert, András, Áron, Árpád, Domokos, Imre, István, Lajos, Mózes, Péter, Sándor, Szilárd, Tibor, Vencel, Vilmos, Zoltán névre 1–1 gyermeket,

– József, Károly, Levente, Mihály névre 2–2 gyermeket kereszteltek.

⁴² VARGA E. Á. 1988, 417.

– György, *Jenő*: 3–3,

– *Csaba* 4,

– János nevet 7 gyermek kapott.

A 33 leányt 20 féle névre keresztelték:

– Ella, Emma, Erzsébet, Gizella, Katalin, Irén, Irma, Rákel, Róza, *Tünde*, *Edit-Margit*, Margit, *Mónika-Tünde* névre egy-egy leánykát kereszteltek.

– Éva, *Hajnal*, Iona, *Magdolna*, *Melinda* nevet két-két leányka kapott.

– Legnépszerűbb Jolán és Juliska, öt-öt alkalommal került az anyakönyvbe.

Az új nevek az I. korszakban nem találhatók.

Az előbbi felsorolásból kiolvasható, hogy a névadás szokása a II. korszakban megváltozott. A Pipére gyökerezett, apáról-fiúra szálló nevek vesztettek népszerűségükből. A legnépszerűbbek – István, János, József, Lajos – ritkává váltak. Új nevek kerültek helyeikbe: Csaba, Jenő, Tibor, Vencel, Zoltán.

A leányoknál a Juliska, Jolán, Róza név háttérbe szorult. Hajnal, Tünde és a kettősnevek érvényesültek.

A második korszakban Pipén törvénytelen gyermekekre nem találtam adatot. A keresztszülőknél változás állott be. A műrokonok helyét a vérrokonok vették át. A szülő testvérei, unokatestvérei lettek a komák. A keresztelő lelkészek neveit az előzőben ismertettem. Bábára nem volt szükség, mert az édesanyák a gyermekeiket a szülőotthonban hozták világra.

Az anyakönyv, a továbbiakban a Pipéről elszármazott, elvándorolt családok adatait is őrzi. Ezek közül többen Nádasra települtek, mintegy 114-en.

A I. korszakra Nádas képe megváltozott. Az erős szász közösség felbomlott. Alig maradtak néhányan közülük. A románok lélekszáma 599-re gyarapodott. A magyarok száma, a betelepült pipeiekkel együtt, 275-re emelkedett. Az exogámiát 203 cigány is tarkította.⁴³

A pipeiek Nádasra telepedését két ok vezette: a gázfűtés és a könnyebb ingázási lehetőség a segesvári munkahelyekre. A

⁴³ VARGA E. Á. 1988, 416.

betelepült pipeiek a nádasi unitárius filia számát 162-re emelték. A meggyaporodott gyülekezetnek egy magánház szobája szüknek bizonyult az istentisztelet helyéül. A vallásos élet gyakorlásához szokott pipeiek templomépítésről álmództak. Az akkori politikai viszonyok ezt nem tették lehetővé. Lelkészüik jött segítségükre. Az immár boldog emlékü, néhai Foris Géza saját anyagi tőkéjét is feláldozva Nádason házastelket vásárolt, azt a maga nevére telekkönyveltette. Így a lakóház építésére engedélyt kapott. A maga áldozatából és a hívek összefogásából, anyagot szereztek, közmunkával házat építettek. Annak egyik szobája istentiszteleti hely lett. Úrasztalával, padokkal látták el. Később a politikai helyzet enyhültével az épület toronnyal és haranggal együtt kis templommá fejlődött.

Ennek köszönhetően, *Pipe és Nádas egyházi kapcsolata megváltozott*. A filia anyaegyházközséggé nőtt, a pipei gyülekezetből társasegyházközség lett. *Ma a hivatalos elnevezés: Pipe–Nádas egyházközség*. 1995 után, a lelkész Nádásra költözött. Az otthon maradt pipei híveket innen pásztorolta.

Nádason a II. korszakban: 50 fiú + 47 leány, összesen 97 unitárius gyermek született. A születés és a keresztelési időt illetően a pipei hagyomány fellazult. A hat hétben való keresztelest egyetlen esetben sem tartották tiszteletben. A két esemény között hónapok, évek teltek el.

A nádasi unitárius családok száma a Pipéről elköltözött endogám (Bálint, Gergely, Orbán, Simó, Domokos, Pálfi, Pázsint) nevű családok mellett az exogám, vegyes házasságú (Isa, Iván, Gál, Hatos, Iszlai, Csizmadia, Mészáros, Fülöp, Nagy, Balog, Fancsali, Bancsi, Sándor) családokkal 51-re emelkedett.

1. Bálint	5	8. Domokos	1	15. Nagy	2
2. Gergely	4	9. Hatos	1	16. Pázsint	3
3. Orbán	5	10. Iszlai	1	17. Balog	1
4. Simó	4	11. Csizmadia	1	18. Fancsali	1
5. Iván	11	12. Pálfi	2	19. Bancsi	1
6. Isa	1	13. Mészáros	1	20. Sándor	1
7. Gál	1	14. Fülöp	3	21. Demeter	1

A családon belüli gyermekszaporulat a pipei hagyománytól messze elmaradt: 40 család vállalt 1–2 gyermeket, csak 11 családban született 3–4 gyermek.

A nádasi unitáriusok névadási szokása a pipei hagyományhoz viszonyítva megváltozott. Igaz, a nevek száma közel maradt egymáshoz, csak éppen az arány változott meg, ami a gyermekek és a nevek számát illeti. A hagyományos közösségben több gyermek, kevesebb név, a nádasiaknál ellenkezőleg, kevesebb gyermek és több név szerepel.

Az alábbi táblázat kimutatja, hogy a hagyományos pipei névanyag a Nádásra telepedett családoknál alapvető változáson ment át:

István, János, Mihály, a leggyakoribb pipei nevek népszerűsége Nádason csökkent, úgyszintén a lányoknál: Juliska, Ilona, Irén.

Több Pipén kedvelt név kimaradt a nádasi névanyagból, így: György és Lajos, Amáli, Jolán, Irma, Róza.

A táblázatban az új nevek kerültek többségbe, a régiek kisebbségben maradtak. Ezek szerint:

Fiúk, nevek és keresztnévek száma				
	Új nevek (+)		Régi nevek (-)	
1	Attila	5	András	3
2	Bálint-Csaba	1	Árpád	2
3	Csaba	5	István	1
4	Endre-József	1	János	6
5	Endre-Károly	1	Jenő	3
6	István-Mircea	1	László	2
7	Ivor-Mihály	1	Levente	1
8	János-Zsolt	1	Márton	1
9	Kálmán	3	Mihály	1
10	László-József	1	Miklós	1
11	Levente-Zoltán	1	Sándor	2
12	Lóránt	1		
13	Szabolcs	1		

14	Szilárd	1		
15	Zoltán	1		
16	Zoltán-Sámuel	1		
17	Zoltán-Sándor	1		
	Összesen	27		23
Leányok, nevek és keresztelések száma				
	Új nevek (+)		Régi nevek (-)	
1	Adélka	2	Emma	1
2	Anna-Mária	2	Erzsébet	2
3	Beatrix	1	Éva	2
4	Csilla-Brigitta	1	Ida	2
5	Dalma-Gyöngyi	1	Irén	
6	Edit	2	Judit	2
7	Emőke	1	Júlia	2
8	Enikő	1	Klára	2
9	Fruzsina	1	Margit	2
10	Margit	1	Mária	1
11	Helga	1		
12	Helga-Andrea	1		
13	Ildikó	2		
14	Imola	2		
15	Izabella-Tünde	1		
16	Lenke	1		
17	Magdolna	2		
18	Matild	1		
19	Melinda	1		
20	Mónika	1		
21	Ramona	1		
22	Szidónia	1		
23	Tünde-Tímea	2		
24	Tímea-Mária	1		
	Összesen	31		16

Fiú nevek			Leány nevek			Összesítve		
Összesen	Amiből		Összesen	Amiből		Összesen	Amiből	
	Új név (+)	Régi név (-)		Új név (+)	Régi név (-)		Új név (+)	Régi név (-)
28	17	11	34	24	10	62	41	21

A Pipéről elköltöztek az egykori zárt közösségi és családi háttérüket elveszítették. Szomszédsági kapcsolatuk átalakult. Míg otthon endogám szomszédok között éltek, addig Nádason exogám, szász–román környezetbe kerültek, ami a névadást befolyásolta. A szász szomszédok között élő unitárius, magyar család gyermekét Helgának, Helga-Andreának keresztelte. A nemzetiségileg exogám család felgyorsította a kettős névadást. A magyar édesapa és a román édesanya gyermekét István-Mircea-nak keresztelte. A szász édesapa és a magyar édesanya fia Ervin-Károly lett. A kettős név első tagja az édesapa, a második az édesanya nemzetiségére utal.

A Pipéről áthozott nevek mellé újak társultak:

A fiúknál – Kálmán, Lóránt, Szilárd, a lányoknál – Adél, Beatrix, Lenke, Edit, Fruzsina, Imola, Melinda, Mónika, Ramona, Szidónia, Tímea

Voltak családok, akik a névadásban, magyarságukhoz való ragaszkodásukat fejezték ki. Gyakoribbak lettek a magyar mondanévi és történelmi nevű gyermekek. A fiúknál: Attila, Csaba, Szabolcs, a lányoknál még többen: Csilla, Emőke, Enikő, Hajnal, Ildikó, Delma-Gyöngyi.

A kettős nevek tovább sokasodnak. Érdekes összetételükkel sokat mondanak. A fiúknál kettőről már szoltam most tovább sorolom őket:

– *Bálint-Csaba* esetében (Fülöp Kálmán és felesége Bálint Edit gyermeke) az első tag az édesanya családi nevét örökíti, a második pedig történelmi eredetű.

– *Ivor-Mihály* esetében az első tag számomra rejtély.

– *János-Zsolt* hagyományos és történelmi kombináció, *László-József* fordítva.

- *Levente-Zsolt* történelmi névadás divatát mutatja.
- *Zoltán-Samu* családi vonatkozású. Az öreg Jakab Samu két unokájának neve, kettős névvel, egy gyermek nevében jelenik meg.

A leányoknál a fennebb említettek mellett:

- *Anna Mária*, mindkét tagja bibliai eredetű.
- *Csilla-Brigitta* két tagja egymásnak ellent mond. A magyar mondabeli név idegen eredetűvel párosul.
- *Izabella-Tünde* a történelemre emlékeztet, a mondára utal.
- *Tímea-Mária* irodalmi, bibliai eredetű (Aranyember).

Az anyakönyvben a nádasi unitáriusok között törvénytelen gyermekekre nem találtam.

Az új környezet a komaságot is befolyásolta. A nádasi unitáriusoknál a több koma-pár általánossá vált. A komaválasztásnál kettős szempont érvényesült:

– Egyrészt a régi gyökerekhez való ragaszkodás. A Nádasra települt fiatal pipei származású szülők, gyakran hívták az otthon maradt unokatestvéreiket, szomszédait, barátait keresztelni. A mű és a vérrokonság egy gyermek esetében is megjelenik.

– Másrészt az új szomszédság is szerephez jutott. A letelepült pipei házaspár nádasi, szász-román szomszédját kérte fel komának.

A keresztelést mindig a fungens pipei-nádasi lelkész végezte. Az anyakönyv nyomán azt már nem tudom megállapítani, milyen arányban kereszteltek családi háznál, a pipei templomban vagy a nádasi imaházban.

Az anyakönyvből örömmel állapítottam meg, hogy a nádasi exogám, vegyes felekezetű és nemzetiségű házastársak a gyermekeiket, nemükre való tekintet nélkül, zömmel unitáriusnak keresztelték. Annál szomorúbban olvastam a *Népújtság* (Maros megyei napilap) 2005. február 25-i számában Vajda György riportjából a lelkészi házaspár – Jenei Csaba és Ildikó – panaszát, amely szerint „a szülők nem akarják magyar iskolába adni gyermekeiket” „a fiatalok nem igen tudnak magyarul”. Kár volt a kereszteléskor tanúsított eljárástól eltérni!

Mindezek után tovább lapozom az anyakönyvet. Rátérek azokra a *pipei anyakönyvben bejegyzett elszármazottakra, akik Nádason kívül, más helyiségekben telepedtek le és gyerekeiket Pipén keresztelték*. Mintegy 149-en voltak. A keresztelési anyakönyv az elszármazottak köréből 27 családnak a 32 gyermekét jegyezte fel, a következő helységek szerint:

	Helységnev	Családnév	Családok száma	Megkeresztelt gyermekek száma
1	Segesvár	Bálint	4	4
		Gergely	3	3
		Rüsz	3	3
		Ferenc	1	3
		Hajnal	1	2
		Hartel	1	1
		Pálfí	1	1
2	Cikmántor	Pázsint	1	2
		Antal	1	1
		Fülöp	1	1
		Gombóci	1	1
3	Piski	Bálint	1	1
		Simó	1	1
4	Gyulakuta	Bálint	1	1
5	Marosvásárhely	Fazakas	1	2
		Orbán	1	1
6	Marosbogát	Gergely	1	1
7	Radnót	Vigh	1	1
8	Székelyudvarhely	Foris	1	1
9	Dicsőszentmárton	Gergely	1	1

Jobbára fiatalok szakadtak ki a közösségi és a családi háttérből. Lakhely cseréjük életforma változással járt. A földműves szülők falun felnőtt gyermekeinek egy része városra került, ott vállaltak munkát. Ott, más helységi, más felekezeti, több esetben más nemzetiségű munkatársakkal ismerkedtek meg, összeházasodtak, oda telepedtek le. (Az esketésről szóló részben, bővebben ejtek szót erről.)

Az elszármazott családok jobb, könnyebb megélhetési, lakhatási körülmények közé kerültek, a társadalmi ranglétrán is kezdtek emelkedni. Fizetésükből élő gyári, ipari, szellemi munkásokká lettek. Igaz, a társadalmi emelkedésük a gyermekvállalás csökkenésével járt. Azonban a kevesebb gyermeket jobb anyagi viszonyok között tudták nevelni. Értelmiségiek – tanító, tanár, gyógyszerész, orvos, lelkész – kerültek ki a soraikból.

Ha már az utóbbival saját portámra, a lelkészi hivatáshoz kerültem, akkor engedtessek meg egy kis kitérőt. *Pipei gyökérből kilencen származtak, akik a székek magaslatára emelkedtek. Öten helyben születtek, ezekből:*

– Három papi gyermek: néhai *Székely Tihamér*, volt pipei, majd magyarsárosi lelkész és *Sebe Ferenc*, volt központi előadó tanácsos meghaltak. *Adorjáni Levente* Sepsiszentkirályon ma is szolgál.

– Ketten falusi család szülöttei: *Orbán Dezső*, jelenleg gyepesi, *Bálint Imre*, medeséri lelkészek.

– *Négyen Pipérről elköltözött szülők gyermekei:*

– *A két Rüs unokatestvérnek: Domokos*, Székelyudvarhely II. egyházkör lelkészének és *Tibornak*, a Kolozs-Tordai egyházközség esperesének édesapjuk és édesanyjuk Pipén születettek, ott is éltek. Kedves tanítványaink és konfirmandusaink voltak,

– *Máté Ernőnek*, a dunántúli sórvány lelkészének az édesanyja, Pázsint Juliska Pipén született, én kereszteltem.

– Utoljára maradt, bár elsőnek kellett volna említenem, hogy a pipei gyökér hajtása ennél fennebb, a püspöki székek magaslatára emelkedett. *Főtisztelendő Bálint Benczédi Ferencnek*, az *Erdélyi Unitárius Egyház új püspökének* az édesapja is a falu szülötte. A „Felszeg” jobb oldalán, a templom közelében ma is áll az apai szülőház.

Ha a lelkészek mellé odasorolom dr. Gyulay Zoltánt, a neves fizikust, akkor bátran elmondhatom: *kicsi falu, nagy emberekkel!* Melyik népes, előkelő eklézsia vetekedik vele?

Visszatérek témámhoz. Családon belüli gyermekszaporulatról az elszármazottak esetében nem szólhatok. Az anyakönyvben csak a Pipén keresztelt gyermek neve szerepel. Vannak esetek, ahol a gyerekeknek egy része vagy mindegyikük az új lakóhelyen voltak megkeresztelve. *Ezért, faluzásom során, nem talál minden elszármazott magára, csak az, akit otthon kereszteltek.*

Az elszármazott, de Pipén keresztelt gyermekek esetében sem érvényesül a születés és keresztelés közötti hagyományos hat hét. Esetükben már hónapok teltek el a két esemény között. Az anyakönyv olyan esetről is beszámol, amikor az új lakóhelyükön polgári esküt tett házastársak hazamennek egyházi megáldásban részesülni, és az időközben megszületett gyermeküket a pipei templomban megkeresztelik.

Az elszármazott gyermekeknél a legtöbb keresztelés májusra esik. Ennek oka a kedvezőbb időjárás lehet. A kisgyermekkel a távolból könnyebb volt útra indulni. A mezei munka dandárja sem indult még el, az otthoniak jobban tudtak készülni a keresztelési lakomához. A legkevesebb keresztelés júliusban történt, a sürgős mezei munka miatt.

Az idegenben született 13 fiú, 10 féle nevet kapott. Esetükben felújultak a feledésbe ment hagyományos pipei nevek, mint András, József, Mihály, Lajos. Magyar történeti nevek érvényesülnek: Árpád, Attila, Csaba, László, Zoltán. Az egyik fiút kettős névre keresztelték, melynek mindkét eleme magyar történelmet idéz: Zoltán–Attila. Az idegen környezetbe került szülők ezzel fejezték ki magyarságukhoz való tartozásukat.

A 19 leánygyermeket, 19 féle névre keresztelték. Egy gyermek, egy név: Adél, Éva, Ildikó, Imolda, Irén, Juliska, Judit, Margit, Melinda, Olga, Orsolya, Tünde, Timea. (Az aláhúzottak, eddig még nem szerepelt, új nevek.) A kettős nevek mindegyike új név: Anna Mária, Edit Katalin, Irma-Katalin, Tünde-Izabella (Nádason fordítva volt), Zita-Ildikó, Klaudia-Irén. A leányok névadásában a pipei hagyomány kevésbé érvényesült,

mint a fiúknál. A közösségből egymástól elszóródott családok gyermekeik között a neveket nem ismételték.

Az elszármazott családok keresztnévadásából kiolvassom:

– a fiúknál a hagyomány iránti tiszteletet, a szülőföld iránti szeretetet, a nemzeti öntudat ápolását,

– a leányoknál a megújítás készségét, mely a modernizmus felé fordul, de magyar mivoltáról sem felejtkezik el, azt a régi mondavilágból vett nevekkal bizonyítja (Tünde, Zita, Ildikó).

Az anyakönyv az idegenben született, de otthon kereszteltek között törvénytelen gyermeket nem jegyez.

Az idegenbe szakadt családok is több komát hívnak gyermekeik megkeresztelésére. A komaválasztásban két szempont tükröződik. Egyfelől a régi gyökerekhez való ragaszkodás: a Segesvárra letelepült család, komának, otthon élő unokatestvérét és Nádason lakó, egykori pipei szomszédját, barátját hívja. Másfelől a komaválasztást az új környezet is befolyásolja. A szomszédból is koma lesz.

A hazavitt újszülötteket az akkor szolgáló pipei lelkész keresztelte.

A keresztelési anyakönyv adatait a következőkben összegezem:

Idő	Pipe			Nádas			Más helység			Összesen		
	Fiú	Leány	Összes	Fiú	Leány	Összes	Fiú	Leány	Összes	Fiú	Leány	Összes
1923–1959	196	159	355	20	21	41	0	0	0	216	180	396
1960–1997	41	33	74	50	47	97	13	19	32	104	99	203
Összesen	237	192	429	70	68	138	13	19	32	320	279	599

A keresztelési anyakönyvben 50 néven 240 család szerepel, kiknek, az összesen 599 gyermekét 119 névre keresztelték:⁴⁴

- 320 fiát 50 névre,
- 279 leányát 69 névre.

ESKETÉSEK, HÁZASSÁGKÖTÉSI SZOKÁSOK

Házalásom során, *családok és leszármazottaik esketési adatait, többnyire harmad-negyedíziglenig is követni tudtam.*

Mint a keresztelésnél, a házasságnál is két korszakot állapítottam meg, egymástól élesen eltérő különbséggel, ami már a sorszámozásnál is jelentkezik:

- az I. korszak, 1930–1959 között 30 évet foglal magába,
- a II. korszak, 1960–1997 között 37 évre terjed.

Az anyakönyv sorszámozását illetően, bámulatba ejthet az a tény, miszerint a kollektivizálás után a fiatalabb nemzedék kivándorlásával drasztikusan csökkent a lakosság. Az anyakönyvben, a házasságok száma évi átlagban is növekedett. Az I. korszakban levő, 3 alatti évi átlag, a II. korszakban 3 fölé emelkedett.

Ha a dolog előzményét tekintjük, a látszat bámulatából felébredünk. Az I. korszak 89 sorszáma a pipei valóságot tükrözi. Amint később kiderül, túlnyomó többségében pipei születésű és oda telepedett házaspárok.

A II. korszak 133 sorszámanak, habár az ottan kötött házasságok számát jegyzi, kevésbé tükrözi a pipei valóságot. Már nem odavalókról, nem ott élőkrol van szó. Azokra vonatkozik, akik a Pipérol elszármazottak közül otthon részesültek egyházi megáldásban. Később erre több fény derül. A keresztelésnél elmondottak itt is érvényesek.

⁴⁴ A keresztelésről szóló rész, a *Pipei unitárius egyházközség keresztelési anyakönyvének elemzése* című dolgozatom változata Lásd ADORJÁNI R. K. 2007, 285–313.

Polgári és egyházi házasságkötések

A továbbiakban az esketés minden mozzanatát, epizódját az I. korszak zárt közösségének hagyományos törvényéhez hasonlítom, ahhoz való ragaszkodás vagy attól való elhajlás függvényében.

A pipei házasodásnak Faragó Tamás kifejezésével élve: „havonkénti vagy más néven – szezonális ingadozása van”,⁴⁵ ahogy az alábbi táblázat is kimutatja:

Idő	Hónap												
	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember	Október	November	December	Összesen
1930–1959	18	15	7	15	4	1	2	5	4	4	3	11	89
1960–1997	15	15	8	17	12	6	5	15	6	10	10	14	133
Összes	33	30	15	32	32	7	7	20	10	14	13	25	222

A táblázatból kiderül, hogy a pipei házasodás ideje a városra való vándorlás után is a falusi foglalkozástól függött. Mindkét korszakban a legtöbb esketés a munkaszegényes téli hónapokban – december, január, februárban – történt.

A házasságkötést lakodalom követte. Annak előkészítéséhez könnyebben összegyűltek a segítségek, hiszen sok kéz munkájára volt szükség. A hozzávalók beszerzése sem okozott különösebb gondot, kikerült a háztól. Pipén, szőlőtermő falu lévén, a lakodalmi asztal elmaradhatatlan kelléke a bor minden háznál készen állott. Az ételhez szükséges „disznókötsé” is megvolt.

Máskülönb:

– Az esztendők első két hónapja, a farsangi mulatozás ideje volt.

⁴⁵ FARAGÓ T. 2000, 428.

– Márciusban, a böjtben, a pipei unitáriusok sem igen lakodalmaztak.

– Áprilisra esett általában a tavasz legszebb ünnepe, a húsvét. Másodnapján sokan lakodalmaztak.

– A májusi lakodalmak száma a két korszakban eltér egymástól. Az első években kevés volt, mert a szőlőmunka a karókhöz kötötte a szorgos kezeket. A második korszakban, azért lehetett több, mert szép volt az idő, és a városra települtek könnyebben tudtak hazautazni.

– A két nyári hónapban, a mezei munka dandárjában, az I. korszak 30 évében – június, júliusban – csak három lakodalom volt. A II. korszakban, habár négyszeresére nőtt a számuk, még mindig ekkor volt a legkevesebb lakodalom. Az otthoniak, „vakulástól-vakulásig” a mezőn dolgoztak, a városiak nem akadályozhatták őket.

– Augusztus kirívó kivétel volt. Az első korszakban még kevés alkalommal perdült tánkra a lakodalmi sereg. A cséplőgép naponta sorra járta a falut, kalákába hívta a szomszédságot, rokonságot, komaságot – nem maradt idő a lakodalomra. A szőlőoldalon a lágyszem is várta az utolsó kapavágást. A második korszakban háromszorosára nőtt számuk. Közrejátszott augusztus 23-a, ami a városiak számára munkaszünetet jelentett. Felhasználták az alkalmat az otthoni lakodalomra.

– Az őszi betakarítás sürgős munkája idejére megint kevés lakodalom esett az I. korszakban. A második korszakban kétszeresénél is többre emelkedett a számuk.

Az esketési anyakönyv külön rovatba jegyzi a polgári és egyházi esküvő idejét. A két időpont tekintetében a két korszak között eltérés észlelhető – különösképpen az egyházi esküvőt illetően. Az egyházi esküvő feltételezte a polgári esküvőt. A lelkész a szertartást csak úgy végezhetette el, ha az ifjú pár felmutatja az állami anyakönyvi hivatal engedélyét. Az egyházi esküvő igénybevétele, az ifjú pár maga határozta el, esetleg a szülők befolyására. Pipén minden polgári esküvőt egyházi megáldás követett. A pipei hagyományos közösség csak azt a házasságot

ismerte el érvényesnek, amelyre a lelkész Isten áldását kérte. Itt még élt a régi regula: „esküvő, pap nélkül, nem esküvő”.

Azt az ifjú párt, aki csak a polgári házassággal maradt, vadházasságnak minősítette. Csak eklézsia követése után engedte az úrasztalához.

Az egyházi esküvő ideje kapcsolatban állt az esketés színhelyével: templom, lelkészi iroda vagy családi ház. A színhely nem az ifjú pár választotta, hanem a közösség iratlan törvény írta elő, a menyasszonytól függően. A templomban az az ifjú pár esküdhetett, ahol a menyasszony megőrizte leánykori tisztaságát, és annak jeléül fehér fátylat tehetett. Ahol a menyasszony az esküvő előtt elveszítette a fátyolviselés jogát, azt a párt az iratlan törvény nem engedte be a templomba. A lelkészi irodán vagy családi otthonában, két tanú előtt, eklézsia követés után részesült egyházi megáldásban. A döntés a menyasszony lelkiismeretén múlt. Csalni nem lehetett, a falu szeme éber volt, a szája keservesen ítélt. Ha már hamarabb nem is, de a gyermek megszületésekor az igazságra úgy is fény derült. Jaj volt annak a fiatalasszonynak, akiről kitudódott, hogy a templomi esküvőjekor a fátyolt jogtalanul viselte. A keresztelési, esketési anyakönyv összevetésekor rájöttem olyan esetre is, amikor a menyasszony a tanúk előtti esketésekor alig lehetett néhány hete áldott állapotban. Helyzetét letagadhatta vagy eltitkolhatta volna, de lelkiismerete nem engedte.

Tanúk előtti esketésre köteleztettek a következő esetek is:

- A felek polgári esküvő után hosszú ideje együtt élnek, és már gyermek is született. A keresztelésnél találkoztunk azzal a családdal, ahol a szülők esketése és a gyermek keresztelése egy napon történt. Az is előfordult, amikor a keresztelés megelőzte az esketést.

- Völegény és menyasszony már messze felül haladták éveikkel a hagyományos pipei házassági kort.

- Az egyik fél özvegy vagy elvált volt.

Pipén a hagyományos időszakban az esketésnek a következő változatai voltak:

- A templomi esküvőt mindig vasárnap tartották, amit lakodalom követett.

– A tanúk előtti esküvőt mindig szombaton délután tartották, lakodalom nélkül. Szűk családi körben, a tanúk jelenlétével, szerény asztal terítéssel, muzsikaszó nélkül ünnepelték meg az eseményt.

A II. korszakban nagy változás állott be. A városra települt ifjú párok polgárilag az új lakóhelyük anyakönyvi hivatalánál esküdtek meg. Hosszabb idejű együttélés után egyházi megáldásra határozták el magukat. Ebben sokan régi falujukban, Pipén, akartak részesülni. Két ok játszott közre:

- lehetett benső óhajból is,
- anyagi érdekből is, a lakodalmi ajándékozás reményében.

Városon lakodalomra nem találtak alkalmas helyiséget. A tömbházak lakásában, a szűk szobákban nem lehetett sok vendéget összegyűjteni, a vendéglői lakodalmazás pedig felémésztette volna a begyűlt adományok összegét. Nem maradt más megoldás, mint otthon lakodalmazni. Amint már a keresztelésnél is rámutattam, a családi ház tágas udvara vagy a kultúrotthon nagy terme alkalmas helynek kínálkozott erre. A rokonság is kéznél volt. Éppen csak alkalmazkodni kellett a falu hagyományos, íratlan törvényéhez, mely szerint a lakodalmat esküvő kell megelőzze. Először a templomi hálaadás, Istenhez fordulás, csak azután a vigasság. Amelyik ifjú pár otthon akart lakodalmazni, az előbb a templomban megesküdt. Az anyakönyv nem szelektálja, melyik esküvő volt benső indítatásból, melyik a látszattól, anyagi érdekből. Ismerve a pipei ember vallásos lelkületét, az elsőre szavaznék. *Igaz, az íratlan törvény is engedett szigorából.* Amit az első időszakban keményen tiltott, most a polgári esküvő után, hosszabb ideje együtt élő ifjú párt is beengedte a templomba. Még a jogtalanul feltett fehér fátyol előtt is szemet hunyt. Így a templomi esküvő után jöhetett a lakodalom, a szokásos sok színű epizódjával, jelenéseivel, köztük a tányérozó menyasszonytáncsal, a terített asztal melletti gazdag ajándékozással. A lakodalom végeztével az ifjú pár a szépen gyűlt ajándékával hazatért az új otthonába.

Ha kisebb számban is, mint elődei, de elfogadta a gyermekáldást. Gyermeke ifjává serdült, társat választott magának. Pol-

gári esküvőjük után ők is hazamentek őseik falujába Istennek áldását kérni frigyükre. Véreikkel, barátaikkal együtt ajándékozó vidám lakodalmat ülni. Faluzásom során és az anyakönyvet lapozva találtam olyan családra is, ahol ez a körforgás több nemzedéken átpergett.

Az esküvő dátumáról és a helyszínéről az alábbi táblázat igazít el.⁴⁶

Időszak	Esketések, összesen		amelyből							
			Polgári és egyházi esküvő				Egyházi esküvő			
			Egy napon		Külön na- pon		Templomban		Tanúk előtt	
			szám	%	szám	%	szám	%	szám	%
I. korszak										
1930–1939	25	25	100	0	0	14	56,00	11	44,00	
1940–1949	26	25	96,15	1	3,85	16	61,54	10	38,46	
1950–1959	38	32	84,21	6	15,79	26	68,42	12	31,58	
I. korszak összesen	89	82	96,14	7	7,86	56	62,92	33	37,08	
II. korszak										
1960–1969	34	24	70,59	10	29,41	22	64,71	12	35,29	
1970–1979	44	4	9,09	40	90,91	38	86,36	6	13,64	
1980–1989	27	3	11,11	24	88,89	25	92,59	2	7,41	
1990–1997	28	4	14,29	24	85,71	17	60,71	11	39,29	
II. korszak összesen	133	35	26,32	98	73,68	102	76,69	31	23,31	
I + II	222	117	52,70	105	47,30	158	71,17	64	28,83	

A fenti táblázat kimutatja a két korszak közötti éles különbséget.

⁴⁶ A százalékot az összes esketési számhoz viszonyítottam.

– Az I. korszakban, a közösség íratlan törvénye, hagyományos vallás-erkölcsi törvénye betartásáról az arányok tanúskodnak. Ebben a korszakban az anyakönyv 89 házasságot jegyez. Ebből 82-öt (92%) polgárilag és egyházilag egy napon kötöttek, melyből 56-ot (68%) a templomban és 33-at (32,1%) tanúk előtt. Külön napon, az I. korszak 30 éve alatt, csupán 7 házasságot kötöttek (7,9%).

– A II. korszak első három évében még minden a hagyomány szerint történt. Azonban 1964-ben piros vonal zárja le a hagyományos korszakot. Megalakult a kollektív gazdaság, amely előidézte a nagy fokú elvándorlást. Az esküvők sorrendje megváltozott. A 133 házasságból a polgárilag egy napon egyházilag csak 35-ön (26,3%) esküdtek meg, külön napon 98 pár (73,7%). A külön napon tartott esküvőt indokolja az a tény, mely szerint az új lakóhelyen végbement polgári esküvő után ugyanaz nap nem lehetett a pipei templomba eljutni. A templomi esküvők száma 102 volt, és aránya 76,7%-ra emelkedett, a hagyományos korét messze felülmúlta. Viszont a tanúk előtti egyházi esküvők aránya 23,3 %-ra csökkent.

Az ifjú párok személyi adatairól az anyakönyv alapján a következőket írhatom:

– A pipei házaspárok azon családokból kerültek ki, amelyeket a keresztelestélésnél feltüntettem. Így a nevekre most nem térek ki.

– Az ifjú párok foglalkozására, társadalmi helyzetére vonatkozóan az anyakönyvből csak a hagyományos korra kapunk tiszta képet. Itt a 89 párból 88 földműves származású és foglalkozású. Az endogámiát, egyetlen esetben, csak a fiatal tanítói házaspár tarkítja.

– A II. korszakban a foglalkozásra az anyakönyv nem utal. Így nem lehet megállapítani, hogy az otthon földműves foglalkozású ifjú városra kerülve, milyen munka és társadalmi körben helyezkedett el. Hitves társa kategóriáját sem ismerjük.

Annál bővebb felvilágosítást találunk mindkét korban a házasulandók családi állapotáról.

A házasulandók családi állapota a következőképpen alakul:
nőtlen férfi – hajadon leány, azaz vőlegény és menyasszony,

nőtlen férfi – elvált asszony,
 elvált férfi – hajadon leány,
 özvegy férfi – hajadon leány,
 nőtlen férfi – özvegyasszony,
 közös háztartásban élők, kik hosszú ideje együtt vannak,
 gyermekeik is születtek, de viszonyukat polgárilag és egyházi-
 lag csak most törvényesítik.

Időszak	Esketések, összesen	amiből					
		Vőlegény és menyasszony	Elvált férfi Hajadon lány	Nőtlen férfi és Elvált asszony	Özvegy férfi és Idős lány	Nőtlen férfi és Elvált asszony	Közös háztartás
1	2	3	4	5	6	7	8
1930–1939	25	18	1	1	1	1	3
1940–1949	26	23				1	3
1950–1959	38	37				1	1
1	2	3	4	5	6	7	8
I. korszak összesen	89	76	1	1	1	3	7
1960–1969	34	33					1
1970–1979	44	42					2
1980–1989	27	27					
1990–1997	28	28					
II. korszak összesen	133	130					3
I + II	222	206	1	1	1	3	10

A fenti táblázat a következő változásokat mutatja be:

A hagyományos (első) korszakban 89 esketésből 76 esetben nőtlen vőlegény, hajadon leánnyal kötött házasságot (89%).

A II. korszakban a 133 esketésből, 130 fiatal vőlegény és hajadon menyasszony egybekelése (99%) 10%-kal magasabb arány a hagyományos korszakhoz viszonyítva.

Az adatok, itt is csak azokra az elszármazottakra vonatkoznak, akik Pipén részesültek egyházi megáldásban.

Mivel a házasulandók családi állapota és életkora egymással összefüggésben van, korcsoportjaikról, a következő táblázatot készítettem:

Időszak	Esketések összesen	Vőlegény					Menyasszony				
		17-20 éves	21-25 éves	26-30 éves	31-35 éves	36 éven felül	17-20 éves	21-25 éves	26-30 éves	31-35 éves	36 éven felül
I. korszak											
1930-1939	25	5	8	6	3	3	12	6	2	1	4
1940-1949	26	10	10	4	1	1	15	10	1	0	0
1950-1959	38	4	22	7	4	1	16	14	6	2	0
I. korszak összesen	89	19	40	17	8	5	43	30	9	3	4
II. korszak											
1960-1969	34	4	15	13	2	0	14	16	4	0	0
1970-1979	44	0	30	11	3	0	15	27	0	0	2
1980-1989	27	2	18	6	1	0	9	16	2	0	0
1990-1997	28	4	17	5	2	0	10	15	2	0	1
II. korszak összesen	133	10	80	35	8	0	48	74	8	0	2
I + II	222	29	120	52	16	5	91	104	17	3	3

A vőlegények, illetve menyasszonyok számát, koronként hasonlítva a korszakokon belüli esketések számához, a következőket állapíthatjuk meg százalékban kifejezve:

Időszak	Esketések összesen	Vőlegény					Menyasszony				
		17–20 éves	21–25 éves	26–30 éves	31–35 éves	36 éven felül	17–20 éves	21–25 éves	26–30 éves	31–35 éves	36 éven felül
I. korszak	89	21,3	44,9	19,1	9,0	5,6	48,3	33,7	10,1	3,4	4,5
II. korszak	133	7,5	60,2	26,3	6,0	0	36,1	55,6	6,6	0	2,3
Összesen	222	13,1	54,1	23,4	7,2	2,3	41	46,8	7,7	1,4	3,2

A fenti táblázatok érdekes képet tárnak elénk:

A pipeiek és elszármazottjaik házasodása már *17–20 év között* megkezdődik, a vőlegények részéről szerényebb, a menyasszonyok részéről tekintélyes arányban.

A vőlegények a 21–25 éveikben voltak legnagyobb részben, akármilyen szempontból nézzük: szám, arány, a korszakon belül vagy az összes esketésekhez hasonlítva. Az I. korszakban 89-ből 40-en (44,9%), a II. korszakban 133-ból 80-an (60,2%), az összes 222-ből 120-an (54,1%) illeszkedtek be ebbe a korhatárba.

A menyasszonyoknál egy eltérést észlelhetünk:

– Az I. korszakban úgy a szám, mint az arányok szempontjából a legtöbben a 17–20 évesek voltak. 89-ből, 43 menyasszony (48,3%).

– A II. korszakban és az összes esketésekhez viszonyítva is a 21–25-ös csoportban volt a legtöbb menyasszony, akár a számot, akár az arányokat vesszük figyelembe: a II. korszakbeli 133-ból 74-en (55,6%), az összes 222-ből 104-en (46,8%).

A táblázatra alapozva nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a pipeiek és elszármazottaik hagyományos házasodási kora, mind

a vőlegényeknél mind a menyasszonyoknál 21–25 év. Ettől a korhatártól már csökkenek az esetek és arányok. A vőlegények esetében az I. korszakban, a 26–30 éveseknél még elég nagy a szám (17%) és arány (19,1%) a menyasszonyok esetében már nem. A 30 éven felett kötött házasságok már ritkák, a 36 évesen, és ezen felül már jelentéktelen számban vannak.

A továbbiakban az anyakönyv endogám–exogám vonatkozásait ismertetem.

Az erről készült táblázat, Szabó Márta írására alapozva, arra ad választ „*hogymilyen arányban házasodtak a pipei lakosok falun belül vagy falun kívül (lokális) ugyanazon vallásúakkal (felekezeti) – jelen esetben unitáriusokkal, ugyanolyan etnikumúakkal, tehát magyarokkal (etnikai).*”⁴⁷

	Összesen	Endogám			Exogám		
		Lokális	Felekezeti	Etnikai	Lokális	Felekezeti	Etnikai
I. korszak							
1930–1939	25	23	23	25	2	2	0
1940–1949	26	18	22	25	8	4	1
1950–1959	38	21	27	38	17	11	0
I. korszak összesen	89	62	72	88	27	17	1
II. korszak							
1960–1969	34	14	23	34	20	11	0
1970–1979	44	2	11	39	42	33	5
1980–1989	27	1	9	22	26	18	5
1990–1997	28	2	14	25	26	14	3
II korszak összesen	133	19	57	120	114	76	13
I + II	222	81	129	208	141	93	14

⁴⁷ SZABÓ M. 2004, 141.

A megjelölt időszakokban történt esketések számához viszonyítva az endogám lokális, felekezeti, illetve etnikai eseteket, a következő képet kapjuk, amit minden kommentár nélkül lehet értelmezni.

Év	% az esketések számához viszonyítva		
	Endogám lokális	Endogám felekezeti	Endogám etnikai
I. korszak			
1930–1939	92,0	92,0	100
1940–1949	69,2	84,6	96,2
1950–1959	55,3	71,1	100
I. korszak összesen	69,7	80,9	98,9
II. korszak			
1960–1969	41,2	67,6	100
1970–1979	4,5	25,0	88,6
1980–1989	3,7	33,3	81,5
1990–1997	7,1	50,0	89,3
II. korszak összesen	14,3	42,9	90,2
I + II	36,5	58,1	93,7

A számok a következőket mutatják:

Lokális szempontból:

– Az első korszakban a megesküdteknek közel 70%-a pipei, magyar, unitárius, földműves családból származó vőlegény és menyasszony volt, akik továbbra is ott maradtak.

– A második korszak első éveiben, ez még 40%-ban előállott.

– 1970-től kezdve, megdöbbentően megváltozott az arány.

Felekezeti szempontból:

– Az exogám esetek csak 1950 után kezdtek sokasodni.

Etnikai szempontból megjegyzendő, hogy aránylag kevés az exogám házasság (222-ből 14), az első korszakban csak 1, majd 1970 után több.

Pipe házasodási körzete a hagyományos kor első két évtizedében alig 10–12 kilométeres körzetre terjedt. A vőlegények csak Maros megyei helységekből származnak: a Pipével egy néprajzi tájegységbe tartozó Partiumból (Bordos, Csöb, Magyarzsákok, Nagysolymos, Újlak), vagy az egy szülővidékhez tartozó helységekből, a Kis-Küküllő menti Nagykendről. A menyasszonyok közül egy Maros megyéből (Harasztkerék) jött Pipére, a másik Hargita megyéből (Nyikó mente). Az utolsó évtizedben a házasodási körzet határai messzebb terjedtek. A vőlegények Maros megye határain túlról: Hargita megye (Atyha, Korond, Kápolnás) és még távolabbról, a Székelyföldet is elhagyva, két szász városból (Beszterce, Nagyszeben), származnak. A két menyasszony a Maros megyei Vármező és a Hargita megyei Székelykeresztúr szülőtte volt.

A lokalitással együtt említem meg a letelepedést is. Az I. korszak lokálisan exogám, vegyes házaspárjai Besztercén, Bordoson, Lupényben, Nagykendén, Segesváron, Szovátán, Szebenben telepedtek le. A fentiekén kívül három pár vőlegénymenyasszony a nádasi filiiába, Nádasra telepedett le.

Az I. korszak endogámiáját a faluközösség hagyományos életformája eredményezte. Amint már szó esett róla, az egyén életét az íratlan törvény szabályozta, de védelmezte is. A 62 Pipén maradt ifjú pár, amint ezt is már említettem, a vőlegény szüleinél telepedett le. Szabó Márta megfogalmazásában „patrilokális” házassági formát választott.⁴⁸ A szülőkkel egy fedél alatt, egy háztartásban éltek, együtt gazdálkodtak. Kettős hasznot értek el. Több gyermeket vállalhattak, mert azok nevelésében, a nagyszülők segítségül voltak. Nyugodtan mehetek a mezőre dolgozni, a gyermekek nem maradtak magukra. „Nannyó” ölében, „apó” mesefája alatt biztos védelemre találtak. Felcseperedve több gyermek és ifjú több munkáskezet jelentett. Ez az életforma és életszemlélet tartotta meg a katolikus, román, szász szomszédságba szorult Pipét évszázadokon át kicsiny, de erős unitárius magyar közösségeket.

⁴⁸ SZABÓ M. 2004, 141.

Az anyakönyv csak az ifjú párok egybekeléséről számol be, de a párválasztást nem tudja érinteni. Pontos adatokat nem tudok felsorakoztatni, de *sejtésem szerint a pipei párválasztás sem volt mentes a szülői befolyás, esetleg kényszerítés alól*. Pipei szolgálatom éveiben tapasztaltam, hogy a fiatal legény vagy a hajadon leány nem mindig benső érzelmei alapján választotta meg jövődöbelijét, hanem szülei határozatához, akaratához kellett alkalmazkodnia.

A kollektív gazdaság megalakulása után az íratlan törvények szerint élő hagyományos faluközösség felbomlott. Menekült, ki merre látott. Inkább a fiatalabb nemzedék hagyta el a faluját. Többnyire városra települt. *Az egyén felszabadult a közösség szorítása alól*. A városra került pipei fiatal szabadon választotta meg jövődöbeli hitvestársát, benső érzelme szerint. *Így jöttek létre a lokális, felekezeti, etnikai szempontból exogám házasságok, szülői beavatkozás nélkül*. A fiatalok kezükbe vették sorsuk irányítását.

Amint a lenti táblázatból látjuk, a II. korban az exogámia vette át a vezető szerepet. A lokális exogámia 27 esküvőről 114-re emelkedett, a következőképpen.⁴⁹

Helység	Vőlegény	Menyasszony	Helység	Vőlegény	Menyasszony	Helység	Vőlegény	Menyasszony
Maros megye								
Balavásár	1		Csőb		2	Makkfalva		1
Magyarzsákod	1	1	Marosvásárhely	1		Sárd		1
Kelementalke	2	1	Gyulakuta		1	Héjjasfalva	1	

⁴⁹ VI = vőlegény; Ma = menyasszony.

Székelyvécke	2	2	Bun	1	1	Fehéregyház		1
Segesvár	3	2	Szengyel	1		Héderfája	1	
Nagykend	6	1	Bordos		1	Kund	1	
Radnót	1	1	Kóród		2	Székelyszállás	1	
Vármező		2	Szentdemeter		1	Nyárád-remete	1	
Gógán	1	2	Vadad	1	1	Harasztkerék		2
Mezőmadaras	1		Erdőszentgyörgy		2			
Kibéd		1	Sárpatak		1			
Hargita megye								
Kénos	1		Székelymuzsna		1	Ditró		1
Újszékely	1		Székelykeresztúr		2	Kissolymos	1	
Medesér	1		Székelyudvarhely	1		Zetelaka	1	
Gyergyószentmiklós		1	Galambfalva	1		Székelyszent-erzsébet		1
Csíksereda	1		Alsóboldogfalva	1		Atyha	1	
Gagy	1							
Erdélyi más helységek								
Szászváros		1	Alsógálda	1		Szatmár		1
Búzásbocsárd		1	Felsőrákos		1	Almás		1
Bardóc		1						
Kárpátokon túl								
Jászvásár	1		Humulesti		1	Braila		1
Nem feltüntetett helyek								
2								

Összesítés

Megye	Helységek száma
Maros	31
Hargita	16
Erdély, más vidék	8
Kárpáton túl	3
Nem feltüntetett helyek	2
Összesen	60 hely

A táblázat kimutatja a házasodási körzet kitágulását, a kicsiny falu fényének messze sugárzását.

– Maros megyében, a Partiumon kívül, a Székelyföldre Kis-Küküllő, Maros, Nyárad, Nagy-Küküllő mentére és a Mezőség-re is kiterjed.

– Hargita megyében: Nagy-Küküllő, Gagy, Nyikó menti falvakat érint. Majd felkanyarodik a Havasaljára és alászáll a Gyergyói medencébe. Nagy fontosságú városokat is érint.

– Áthúzódik Kovászna megyébe is, az Erdővidékről származik két menyasszony

– A Székelyföldön kívül Erdély más részén is jelen van: Alsó-Fehér, Szatmár, Szilágy megye

– Erdély határain túlról, Moldvából is vannak házasfelek.

A lokalitás kapcsolatos a letelepedés színhelyével.

Ennek hálózata is szélesre tárult. A II. korszakban a helyben születtek, az elszármazottak és utódaik közül 133 pár esküvőjét őrzi a pipei anyakönyv. A társasegyházközséggé csökkent Pipén, ebből csak 15 pár maradt, míg az anyaegyházközséggé emelkedett Nádason kétszernél többen is (37 pár), a „piacozó” városban, Segesváron háromszor többen (45 pár) telepedtek le.

A fennmaradt 36 ifjú pár Erdély különböző részein és azon kívül összesen 26 településen vert tanyát. Sorolom őket is:

– Maros megye:

Nagybún: 1, Dicsőszentmárton: 1, Gógán: 1, Kelemenfelke: 2, Székelyvécke: 1, Radnót: 1, Szászbogács: 1, Marosvásárhely:

3, Erzsébetváros: 1, Nagykend: 4, Gyulakuta: 1, Balavásár: 1, Héjjasfalva: 1.

– Hargita megye:

Csíkszereda: 2, Székelymuzsna: 1, Homoródszentpéter: 1, Székelyudvarhely: 1, Gyergyószentmiklós: 1.

– Erdély más részeiből:

Brassó: 1, Beszterce: 1, Déva: 1, Feketehalom: 1, Piski: 1, Szeben: 1, Szatmár: 1.

– Erdélyen kívül: Budapest: 1 család

Ismeretlen helyre három ifjú pár települt le. A pipei gyökerű hajtások messze ágaztak.

A lokális exogámia a második korszakban is magába foglalja a felekezeti exogámiát:

Felekezet	Házasságok száma					
	I. korszak		II. korszak		Összesen	
	szám	%	szám	%	szám	%
Református	8	47,1	42	55,3	50	53,8
Római katolikus	7	41,2	21	27,6	29	31,2
Ortodox	1	5,9	10	13,2	11	11,8
Evangélikus			3	3,9	3	3,2
Összesen	17	100	76	100	93	100

A felekezeti exogámia egyúttal, etnikaira is utal. A református, katolikus felekezetű magyar, az ortodox román, az evangélikus szász etnikumot jelent.

A szétszóródás a hagyományos közösség elsorvadásához vezetett. Annyi vigaszom még maradt, hogy a pipei harang az elszármazottak közül sok ifjú párt hívott haza ősei templomába örök hűséget fogadni, tekintet nélkül a felek vallására vagy nemzetiségére. Nemcsak akkor esküdtek itthon, amikor a menyasszony volt pipei születésű vagy származású, hanem amikor a pipei unitárius vőlegény hozta magával a szász vagy a román menyasszonyát, a magyar, unitárius templomba egymásnak hű-

séget esküdni. Az is előfordult, hogy a vegyes vallású házaspár az itthoni esküvő után, a más vallású fél falujában, templomában is kérte Isten áldását frigyükre.

A HALOTTAS ANYAKÖNYV ÜZENETEI

Keresztelői öröm, ártatlan gyermekmosoly, esküvői vidámság után bánatlapokra fordítom az anyakönyvet. Életre születés, új útra indulás mellett azokról is kell szólanom, kik utolsó útjukra indultak. Végezetül a halottas anyakönyvet elemezem.

A halálozási anyakönyv az előbbiektől eltérő elemzést igényel. Amíg az előbbi életfordulók esetében a megkereszteltek nem mind Pipén születtek, a megesküdték nagy része már nem volt pipei lakos, addig az elhunytak, 3 kivétellel, mind a faluban éltek, itt is haltak meg és itt temették el őket. Ezért a halálozás nem terjed olyan széles körre, mint a keresztelés és az esketés. Csak Pipére és a nádasi unitárius gyülekezetre vonatkozik.

A halálozási anyakönyvre is érvényes a két korszakra való osztás. A falu sorvadása és az elvándorlás, itt is nyomon követhető. Varga statisztikáját nézve⁵⁰ *a hagyományos korszakban*, Pipe átlagos lélekszáma 350 volt: legkevesebb 334, a legtöbb 368. *A második korszakban* a legtöbb 272, a legkevesebb 105 az átlag: 188. A gyermeket vállaló, fiatal családok, elvándoroltak, a létszám csökkent, a születések kevesebbek lettek, az öregek rendre kihaltak, a falu elsorvadt.

Nádason az I. korszak első évéből tudunk 48 unitáriusról és a második korszak utolsó évtizedéből – 1992-ből 162 unitáriusról. Így a Pipéhez hasonló átlagos létszámot nem lehet kiszámítani. A két korszakot egybevonva az átlag 105 lenne.

Az alábbi táblázatba sűrített statisztika külön-külön tárja elének Pipe és Nádas adatait, egyházi kapcsolatuk függvényében. Amint már az előbb említettem, a hagyományos időszakban Pipe volt az anyaegyházközség és Nádas a filia. A falusorvadás és letelepedés után fordítva. A táblázat a születést össze-

⁵⁰ VARGA E. Á. 1988, 416–417.

veti a halálozással, kiderítve a természetes szaporulatot vagy veszteséget.

Év	Születés			Halálozás			Természetes szaporulat					
	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen	Össze- sen		Amiből			
									Férfi		Nő	
	+	-	+	-	+	-						
Pipe												
1930–1939	72	47	119	40	38	78	41		32		9	
1940–1949	31	40	71	27	20	47	24		4		20	
1950–1959	51	30	81	15	17	32	49		36		13	
I. Összes	154	117	270	82	75	157	114		72		42	
Összes szaporulat (+) illetve csökkenés (-)							114					
1960–1969	27	20	47	10	15	25	22		17		5	
1970–1979	8	10	18	19	17	36		-18		-11	-7	
1980–1989	1	1	2	17	14	31		-29		-15	-13	
1990–1997	5	2	7	13	13	26		-19		-8	-11	
II. Ösz- szes	41	33	74	59	118	22		-66	17	-35	5 -31	
Összes szaporulat (+) illetve csökkenés (-)								-44		-12	26	
I. + II.	195	150	345	141	134	275	136	-66	89	-36	47 -31	
Összes szaporulat (+) illetve csökkenés (-)							70		54		16	

Nádas											
1930–1939	7	5	12	5	3	8	4		2		2
1940–1949	2	3	5	2	3	5			0		0
1950–1959	3	5	8	5	2	7	1			-2	3
I. Összes	12	13	25	12	8	20	5		2	-2	5
Összes szaporulat (+) illetve csökkenés (-)										0	5
1960–1969	7	4	11	1	2	3	8		6		2
1970–1979	14	20	34	3	7	10	24		11		13
1980–1989	14	12	26	6	3	9	17		8		9
1990–1997	15	11	26	13	5	18	8		2		6
II. Összes	50	47	97	23	17	40	57		27		30
I. + II.	62	60	122	35	25	60	62		27		35

A számok a hagyományos korban nyereségről, a sorvadás éveiben veszteségről beszélnek. A közösségben hanyatlásakor maradt még annyi életerő, hogy a végszámadásnál a jó, ha csak némileg is, de legyőzze a rosszat.

Nádas, szórvány minőségében, 5 természetes szaporulatot ért el, anyaegyházközség mivoltában 57-et.

Pipe sorvadásával, amint azt már láttuk, több házasulandó ifjú és fiatal házaspár telepedett Nádasra, kik a létszámot gyarapították és gyermekvállalásukkal a természetes szaporulatot kedvezően befolyásolták.

A halálozási kort a következőképpen csoportosítom:

Életkor	Pipe			Nádas			Pipe + Nádas		
	I. korszak	II. korszak	Összesen	I. korszak	II. korszak	Összesen	I. korszak	II. korszak	Összesen
0–1	25	11	36	4	6	10	29	17	46
1–7	17	1	18	2	3	5	19	4	23
7–14	5	2	7	1	1	2	6	3	9
14–17	0	0	0		2	2	0	2	2
17–25	4	3	7	1	2	3	5	5	10
25–35	10	3	13		3	3	10	6	16
35–60	17	11	28	6	10	16	23	21	44
60–90	78	81	159	6	12	18	84	93	177
90 felül	1	6	7		1	1	1	7	8
	157	118	275	20	40	60	177	158	335

Legtöbben az öregkorban haltak meg. Az első korszakban 50%-a halottaknak, a másodikban már, 70%-a 60–90-es éveikben volt. Ez is az elsorvadásra utal, mikor a fiatalok elhagyták a falut, az öregek maradtak otthon és szép lassan kihaltak. Az öregkorúak mellett megemlítem a 90 éven felüli aggokat, akik a két korszakban 7-en voltak összesen.

A halálozások számát tekintve a legidősebbeket a legfiatalabb korosztály, a 0–7 évesek követték, akiknek nagy része csecsemő volt. Az aktív korúaknál a 25–60 éveseknél az elhalálozások aránya, 20%-on aluli. A halálozási korcsoportok is azt igazolják, hogy Pipe a hagyományos korszakban életerős, utána temetőbe hulló faluvá lett.

Nádason mint filiában 20 unitárius halt meg, közel hasonló arányban (33%), úgy az idősek vagy az aktív korúak, mint a fiatal korosztály. Anyaegyházközi szinten (II. korszak) 40 halott volt. Legtöbb az aktív korú és az öreg korú (egyenlő arányban: 32,5%), csecsemő és kis korúak (22,5%), majd az ifjúkorúak ketten.

Az elhalálozások okai: betegség, végelgyengülés, öngyilkosság, különböző balesetek, nem utolsó sorban egy hősi halál.

Az anyakönyv a 275 + 60, összesen 335 haláleset kapcsán 36 betegséget említ, a következőképpen:

– Legtöbb életnek a végelgyengülés vetett véget. 101 öregember így szállt sírjába. Számuk nem egyezik az ebben a korcsoportban szereplők számával. Több 60 éven felüli halottnál betegséget írtak be.

– A csecsemő, és kisgyermek korú halottaknál is ugyan ez a helyzet. A legtöbbször itt is a betegség oka szerepel, aminek száma nem egyezik a korcsoportjukban feltüntetettek számával. A csecsemőhalálózásról már a keresztelésnél is megemlékeztem. A legnagyobb veszteség 1923–1929 között érte őket, amikor a 84 halottból, 17 volt a csecsemő. Az erre az évtizedre eső természetes szaporulat, illetve veszteség arányát nem lehet megállapítani, mert a halálozási anyakönyv csak 1930-ban kezdődik.

– A csecsemő és kisgyermekkorban elhunytak aránya 1935-ben volt a legnagyobb. A 18 halott 50%-a 0–3 év közötti. Különböző járványok: skarlát, spanyolnátha, gripa, szívgörccs, veleszületett gyengeség áldozatai lettek.

– A felnőtt korban történt elhalálozásoknak nagy része és különösen a II. korszakban az alább említett betegségek voltak:

tüdőbetegség: 42-en haltak meg;

a rák különböző formái (gyomor, máj, méh, mell, torok, tüdő, végbél, vér) 30 pipeit ragadott el. A népes számú, hagyományos korban, kevesebben (13-an), a falusorvadás idején többen (17-en) haltak meg rákban.

agybántalmak: 12 eset, gutaütés: 24 eset;

gyomorbetegség: 5–5 eset, mind a két korszakban, de nagyobb az arány, a II. korszakban.

– Habár kevés számban fordult elő, de így is elkésérítő az öngyilkosok halála, annál inkább, mert a hét esetből, öten 34 éven aluliak voltak:

a hagyományos korban Pipén csak egy 11 éves korú iskolás gyermek menekült önként a halálba;

a II. korszakban, ketten lettek öngyilkosok: a kilencven éves nagypapa prosztata fájalmában a kútba ugrott, és 34 éves unokája idegbetegségben felakasztotta magát;

Nádason, az anyaegyházközségi (II. időszakban) négyen vettek véget önként életüknek.

– A Nádasra való letelepedés korára jellemző, hogy a nyolc balesetből, hat ott történt.

Pipén egy hetven éves öregembert önkéntes pásztorokodás közben, a legelőn csapott agyon a villám.

Szintén pipei, 24 éves fiú katonaságból való szabadulása után meglátogatta a balavásári rokonait. Az alkalmat felhasználva lement a Küküllőre fürödni. Úszni nem tudott, s a víz elsodorta.

Nádas az országút kettészeli. A vigyázatlan járókelő könnyen a robogó technikai vívmány áldozata lett. Munkabalesetben is többen veszítették életüket.

Az öt bénulás és a három alkoholmérgezés szintén nádasai betegség.

– Az anyakönyv a továbbiakban egy hősi halotról is megemlékezik.

– Kisebb számú halál okok: tífusz, csontlágylulás, különböző gyulladások (fültőmirigy-, hashártya-, vakbél-, végbél-, vízhólyag-), prosztata, vérbaj, vérfertőzés, vérmérgezés, vízkórság, elmebaj, érlemeszesezés.

– Néhány halottnál nincs beírva a betegség oka, azt ismeretlennek minősítettem.

Az anyakönyvet végig lapoztam.

Ártatlan gyermekarcok mosolyogtak a pólyából felém.

Egymás jobb kezét fogva, egymásért dobogó szívű, ifjú párok rebegték el a hűség fogadalmát.

Szorgos, de elfáradt kezű szőlőmunkások tértek örök pihenőre a „Kerekszőlő” hantjai alá. Adjon az Isten nekik csendes nyugodalmat, lelküknek örök életet. Sírjaikba hanyatlottak, de emléküik utódaikban fennmaradt.